

Fra billedhilsen til postkort - min status 2023

Sådan ser jeg på det i dag: resumé og opdatering

Henrik Selsøe Sørensen

1 Indledning og begrebsafklaring

Før det i 1871 blev muligt at sende åbne brevkort i Danmark, florerede der naturligvis massevis af billeder på papirvarer, der blev overrakt eller sendt med posten i eller uden på kuverter. Her skal det i afsnit 2 handle om, hvilke billeder der, om jeg så må sige, lå og ventede på at komme til at indtage den nye platform, det åbne brevkort. Jeg inddeler billederne i fire kategorier, som på forskellig vis og på forskellige tidspunkter indtager brevkortene. Derefter gennemgår jeg i afsnit 3, hvordan og hvornår de 4 kategorier dukker op på brevkort.

Først vil jeg definere de betegnelser, jeg benytter. De dækker både tiden før og efter 1871.

Turisthilsner

Brevpapir og senere kort / postkort med gengivelse af byer, landskaber, begivenheder.

Lejlighedshilsner

Brevpapir og senere kort / postkort anvendt til at markere en begivenhed, fx jul, nytår, jubilæum, fødselsdag. Humor og satire regner jeg her med som en slags lejlighedshilsner.

Merkantile papirvarer

Virksomheders brevpapir og kuverter med illustrationer og senere kort / brevkort. Kategorien omfatter både rene reklamer og erhvervskorrespondance i bred forstand.

Hotelhilsner

Denne særlige kategori kan ses som en blanding af merkantile hilsner og turisthilsner. Nogle hotelhilsner er ren reklame for hotellet, andre har billeder, der også viser omgivelserne og derved bliver mere "turistagtige". Blandt samlerne er der delte meninger om, hvad der tæller mest. I brevkorttiden er mange af disse hotelhilsner helsager med billedtiltryk. Min holdning er, at hvis den typiske brug af et hotelkort er som turisthilsen (privat korrespondance), så er der tale om et postkort. Mange samlere i dag betragter dog slet ikke helsager som "rigtige" postkort uanset billedets karakter.

Samlernes forskellige definitioner af deres samleområder spiller en rolle, og jeg forsøger mig med følgende typeinddeling af samlere ud fra hvad de opfatter som postkort, også når noget skal udnævnes til Danmarks første postkort. Forskellene skal have lov at sameksistere!

- **Generalisten**

*"Jeg synes, at ethvert brevkort med et **billede** beregnet til at blive sendt med posten uden kuvert er et postkort. Et billede kan være småt eller stort - det kan også være et logo med et tydeligt billedelement. Det må dog ikke være et rent ornament."*

- **Generalisten - men uden logoer**

*"Jeg synes, at ethvert brevkort med et **billede** beregnet til at blive sendt med posten uden kuvert er et postkort bare billedet **ikke er et logo**, eller har karakter af logo, som det er tilfældet i ill. 11 og 12, den slags er ikke "billede" nok for mig." Logoer mødes typisk på*

(merkantile) helsager, hvorfor nogle bare siger, at de går uden om helsager. Dette fører til afgrænsningsproblemer i forhold til hotelkort.

- **Samleren, som kræver frimærkefrankering**
“Ethvert brevkort med et **billede** på, som er **beregnet til frimærkefrankering**, er et postkort.”
Herved udelukkes følgelig alle helsager.“
- **Samleren, som forbinder postkort med private hilsner** “Ethvert brevkort med et **billede** på, herunder helsager, fx hotelhelsager, hvis de typisk anvendes til **private hilsner**, er et postkort.” Dette kriterium er ikke veldefineret, men bruges intuitivt af mange.

Kan du genkende dig selv som en af disse fire samlertyper?

Steffen Riis har i to udmærkede artikler i Dansk Filatelistisk Tidsskrift (Danmarks første, 2022) behandlet udgivelserne i perioden 1887-1890 og blandt andet (side 47) lavet en meget nyttig oversigt over de pt. kendte kort svarende til, hvad “samleren uden logoer” opfatter som postkort. I modsætning til Steffen Riis vælger jeg at benytte betegnelsen *postkort* vel vidende, at dette ord først vandt indpas i 1900-tallet, men det er i dag den gængse betegnelse blandt samlere i dag også for kort fra pionerperioden.

Hvad der kan udnævnes til Danmarks første postkort er ikke entydigt men afhænger af den enkelte samlers synsvinkel og forhold til de fire samlertyper beskrevet ovenfor. Et kriterium, som jeg selv er begyndt at tillægge mere vægt er, at kortet typisk mødes til at med en ikke-merkantil (håndskrevet) hilsen.

2 Billedhilsner før de åbne brevkortets fremkomst i 1871

Selv om postvæsenets indførelse af de åbne brevkort i 1871 var en betingelse for postkortets opståen og spredning på forskellige typer, så er det en god ide at grave lidt i, hvad der gik forud - endda temmelig langt tilbage i tiden - for at få indtryk af de strømninger omkring brugen af billeder, der endte med at finde vej til brevkortene.

Jeg vil operere med de fire hovedtyper af “billedmeddelelser”, jeg nævnte i indledningen: **turisthilsener**, **lejlighedshilsener** (højtids- og lykønskingskort) og **merkantile papirvarer** (reklamer og erhvervskorrespondance) samt blandingstypen **hotelhilsner** (se eksempel som ill. nr. 7). Her blandes typisk reklame og turistmotiver, og denne blanding fortsætter på postkortene. Blandingen afføder forskellige opfattelser blandt samlerne og derfor giver det mening at behandle den særskilt. Disse hovedtyper skal selvsagt opdeles i undertyper, men det går jeg ikke nærmere ind på i denne omgang.

2.1 Turisthilsner før postkortene

Allerede tidligt i 1800-tallet brugte man efter inspiration fra udlandet brevpapir med topografiske motiver (ill. nr. 1 og - det pt. ældste kendte eksempel vist s. 36 i Fra billedhilsen).

Da kuverterne fra midt i 1800-tallet begyndte at afløse brevpapiret, som blev foldet inden afsendelse med posten, kunne sådanne motiver ganske vist i lille størrelse også findes uden på kuverterne enten i form af en påklistret mærkat (ill. nr. 2) eller trykt direkte på kuverten (se fra billedhilsen s. 49).

I samme periode blev der udgivet fotografiske turistmotiver i form af de populære og talrige kabinetsfotos (ill. nr. 3), som mest havde karakter af turistsouvenirs, selv om man selvfølgelig godt kunne putte dem i en kuvert og sende dem med posten. Se flere eksempler i Fra billedhilsen s. 45 og 54-57.

Kartonkort med turistmotiver typisk trykt i brunlige farver mødes også fra 1860'erne eller tidligere.

Ill. nr. 4 er et usædvanligt eksempel på tidlig brug af et privat foto brugt som brevhoved.

Lysten til at vise "dem derhjemme", hvordan der så ud der, hvor man befandt sig, kom naturligvis til udtryk, længe inden det blev muligt at gøre det ved hjælp af de praktiske postkort, som kun krævede få ord og var mindre bekostelige at sende end et brev.

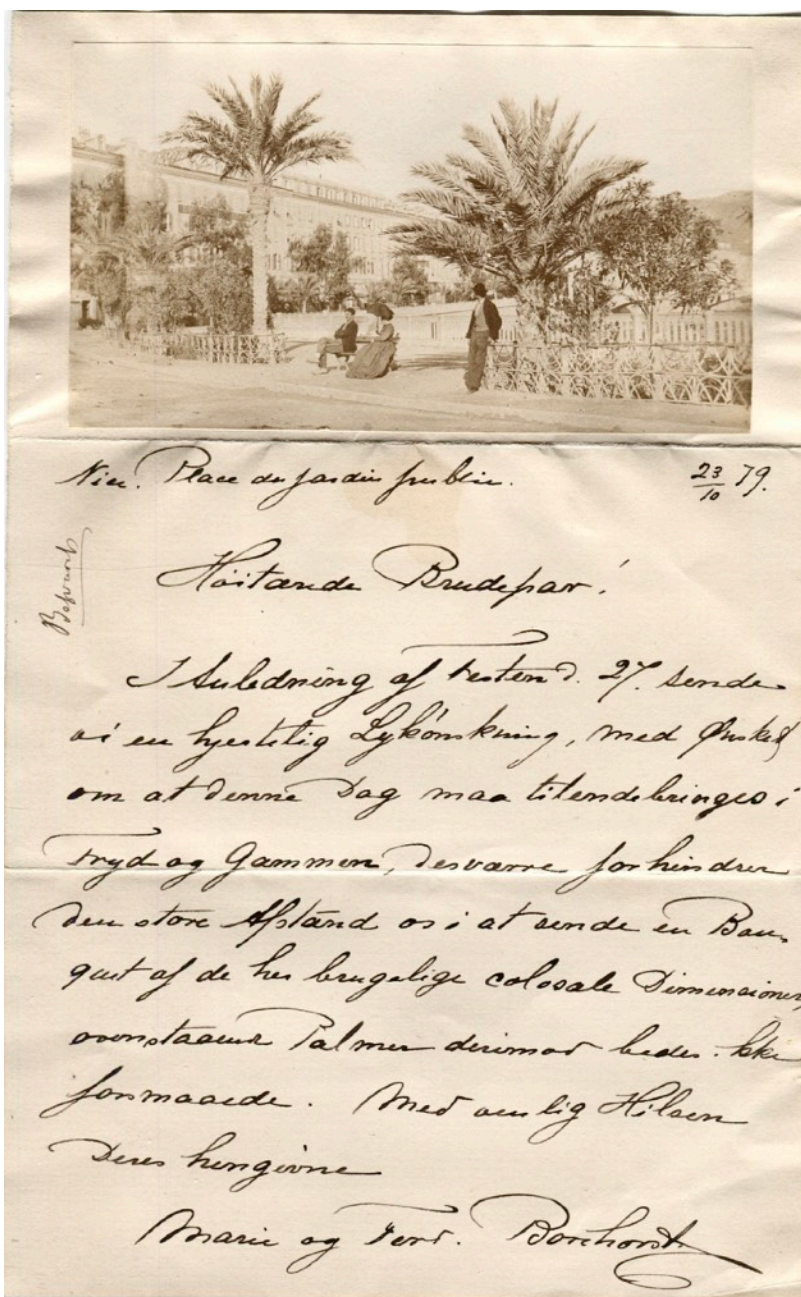
1. Frederiksborg Slot som brevhoved skrevet 1843

2. Brevbort på bagside af sirkuvert sendt 1854 (ejer ukendt)

3. Kabinettsfoto 1870-1875

4. Tidlig brug af fotografi som brevhoved (sendt i kuvert 1879)

2.2 Lejlighedshilsner før postkortene

Allerede i slutningen af 1700-tallet blev det populært at benytte de såkaldte klappkort som nytårshilsener (se Fra billedhilsen s. 40 ff.). Siden da, ikke mindst i sidste del af 1800-tallet, har højtids- og lykønskingskort været benyttet flittigt i form af de meget smukke farvetrykte kartonkort, som enten blev overrakt eller sendt i en kuvert. Se talrige eksempler i Fra billedhilsen s. 58 ff.

Her blot ét eksempel på den kreativitet, der prægede de tidlige lejlighedshilsner (ill. 5). Både trykkeskema og håndværksmæssigt blev der typisk brugt mange ressourcer, og kortene har da også haft en pris, som kun var for de velstillede.

Efter at postkort var blevet almindelige omkring år 1900 fortsatte lejlighedshilsnerne i form af kartonkort med at være populære, selv om de måtte fremsendes i en kuvert eller overrækkes.

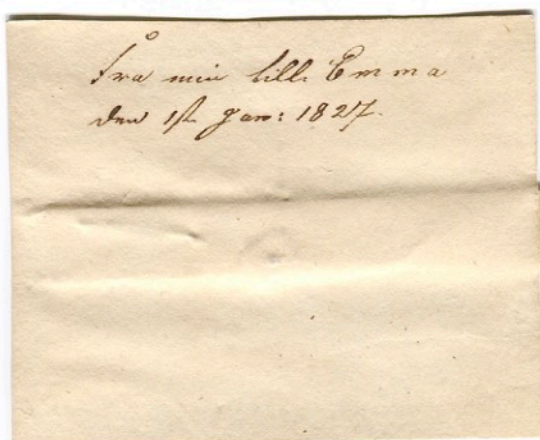
5. "Den nejende pige"

Mekanisk kort af G.L. Lahde (1765-1833), som blev udnævnt til hofkobberstikker i København i 1799.

Den trykte tekst lyder:

*Tusind Tak! i stille Lön
Hiertet ofte beder :
Men i Dag er Hiertets Bön
Held og Tusind Glæder*

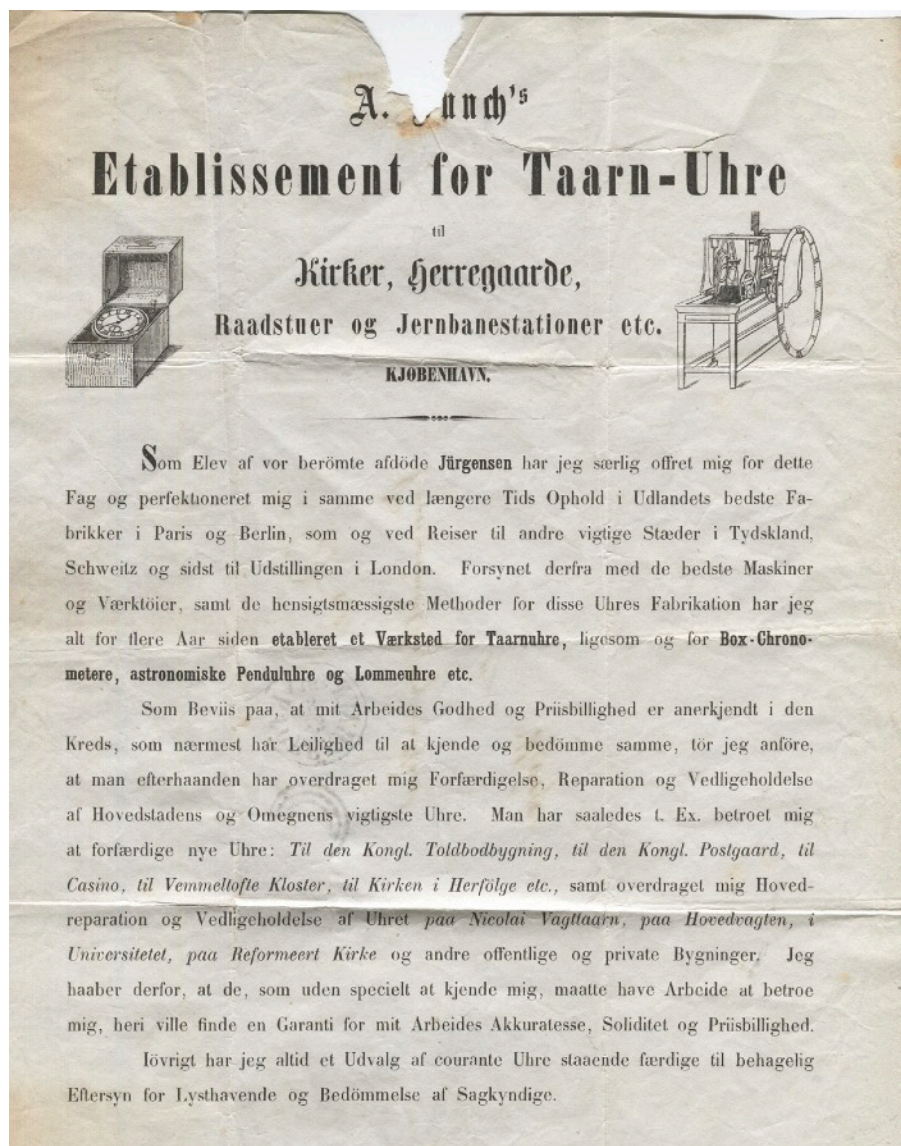
På bagsiden med håndskrift:
Fra min lille Emma den 1ste Jan: 1827

2.3 Merkantile papirvarer før postkortene

Betegnelsen "merkantil" er lånt fra en Levison-annonce (Danmarks første, s. 30) og den dækker både rene reklamekort (se eksempler i Fra billedhilsen s. 48-49) og kuverter med brevpapir, som sendes i en merkantil sammenhæng (fx ordrebekræftelser, kvitteringer mm.), og som bærer billeder eller et billedlignende logo, som ikke kun er et ornament. Brevpapir og fakturaer med grafisk flotte - ofte pralende - gengivelser af en virksomhed er velkendte og de kan mødes tilbage fra 1700-tallet.

Reklamer på kartonkort eller almindeligt papir kan være kombineret med topografiske motiver, se flere eksempler i Fra billedhilsen s. 48-49.

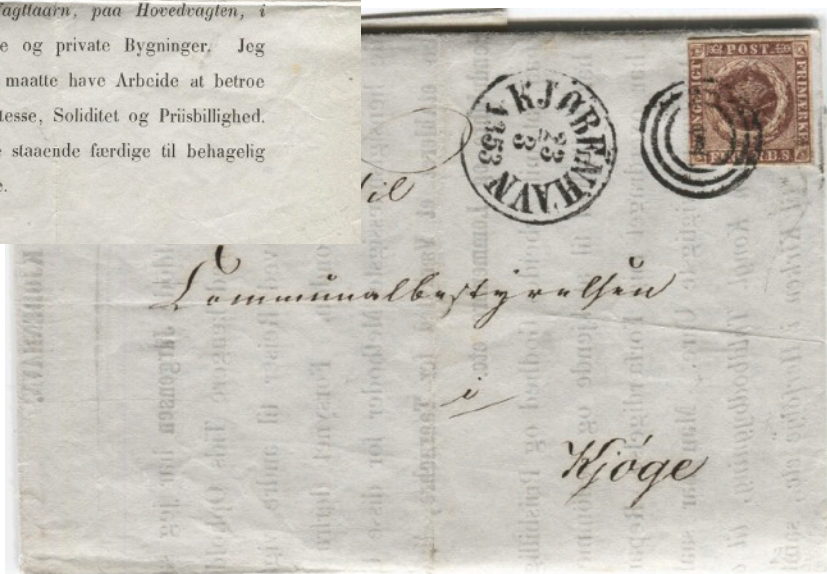
A. Munch's
Etablissement for Taarn-Uhre
til
Kirker, Herregaarde,
Raadstuer og Jernbanestationer etc.
KJØBENHAVN.

Som Elev af vor berømte afdøde Jürgensen har jeg særlig offret mig for dette Fag og perfektioneret mig i samme ved længere Tids Ophold i Udlandets bedste Fabrikker i Paris og Berlin, som og ved Reiser til andre vigtige Stæder i Tydskland, Schweiz og sidst til Udstillingen i London. Forsynet derfra med de bedste Maskiner og Værktoier, samt de hensigtsmæssigste Metoder for disse Uhres Fabrikation har jeg alt for flere Aar siden etableret et Værksted for Taarnuhre, ligesom og for Box-Chronometere, astronomiske Penduluhre og Lommeuhre etc.

Som Bevis paa, at mit Arbeides Godhed og Præisbillighed er anerkjendt i den Kreds, som nærmest har Leilighed til at kjende og bedømme samme, tør jeg anføre, at man efterhaanden har overdraget mig Forfærdigelse, Reparation og Vedligeholdelse af Hovedstadens og Omegnens vigtigste Uhre. Man har saaledes t. Ex. betroet mig at forfærdige nye Uhre: Til den Kongl. Toldbodbygning, til den Kongl. Postgaard, til Casino, til Vemmeltofte Kloster, til Kirken i Herfølge etc., samt overdraget mig Hovedreparation og Vedligeholdelse af Uhret paa Nicolai Vagtaarn, paa Hovedvagtten, i Universitetet, paa Reformeert Kirke og andre offentlige og private Bygninger. Jeg haaber derfor, at de, som uden specielt at kjende mig, maatte have Arbeide at betro mig, heri ville finde en Garanti for mit Arbeides Akkuratesse, Soliditet og Præisbillighed.

Iøvrigt har jeg altid et Udvalg af courante Uhre staaende færdige til behagelig Eftersyn for Lysthavende og Bedømmelse af Sagkyndige.

6. Merkantil brevhoved, hvor A. Munch anpriser sine ure - her sendt til Kommunalbestyrelsen i Køge i 1853.

2.4 Hotelhilsner før postkortene

Hoteller har gennem tiden fået lavet papirvarer, der udgør en blandingstype mellem turistmotiver og reklamer. Denne tradition med at promovere et hotel og dets omgivelser er blevet fortsat på postkortene.

Et reklamekort fra Hôtel du Nord fra ca. 1840, der netop illustrerer denne kombination, vises i Fra billedhilsen s. 48.

Den viste hotelkuvert fra Hillerød (ill. 7), som formentlig har haft tilhørende brevpapir med samme motiver som brevhoved, er et godt eksempel på denne tendens. Hotel Leidersdorff ligger over for slottet, og det lader sig ikke gøre at kombinere de to på samme billede, men alligevel går topografi og hotelreklame fint hånd i hånd. Bemærk, at billedet af hotellet, eftersom omgivelserne er taget med, i høj grad også her giver indtryk af at være et topografisk billede.

7. Kombineret hotel- og turistkuvert ca. 1878

3 Postkort

FIP (den internationale filatellisammenslutning) har udarbejdet regler for udstilling af postkort (Special Regulations for the Evaluation of Picture Postcard Exhibits at FIP Exhibitions, 2018) og her defineres et postkort således:

A Picture Postcard must have an illustration. Furthermore ...

- i) Used Picture Postcards (circulated through the postal service or in any other manner treated postally) must show that they have been through a postal service.*
- ii) Unused (non-postally treated) Picture Postcards must have printed text or printed address lines, for example a postage area, which shows that the card is meant to be posted without an envelope.*
- iii) Only original contemporary Picture Postcards are allowed, i.e. reprints produced at a later time should only be shown exceptionally.*
- iv) Picture Postcard may be produced by different kinds of material (hand drawn or painted, embroidered, etc.).*

Denne definition giver kun mening, hvis man i forvejen ved, hvad et postkort er. Det er et typisk eksempel på en cirkeldefinition, fordi den fastslår, at *et billedpostkort skal have et billede...* Nedenfor giver jeg en liste over mulige kriterier, man *kunne* anvende ved

definitionen af et postkort. Hvilke af disse kriterier, du som samler vil lægge vægt på, bestemmer du selvfølgelig selv, og dermed afgør du, hvad du vil opfatte som et postkort i hvert fald i pionerperioden.

Til sidst i denne artikel giver jeg et bud på en ultrakort grunddefinition af et postkort.

Efter "postkortets fødsel" og efter pionerperioden (op til ca. 1890) bliver diskussionen af, hvad der er et postkort, mindre betydningsfuld. Samler du på postkort fra Lille Knatterup og omegn, så er alt interessant, reklame eller ikke reklame, helsag eller ikke helsag osv. Postkort udelukkende med tekst, hvoraf der findes en del fra nyere tid, er vel også postkort. Her gælder det imidlertid pionerperioden omkring de første postkorts opdukken.

Bruttolisten over kriterier, der kan inddrages i diskussionen af, hvad der er de karakteristiske træk ved et postkort, er lang. Overvej, hvad du som samler tillægger vægt.

a) vedr. billedmotiv

- turistmotiv (rent topografisk)
- blandet turist/reklame
- reklame (ren)
- størrelse: skal et logo ud over at have et billedmotiv også have et mindstemål? (Se logoerne i ill. nr. 12, som måler ca. 20 mm)
- gør små billedelementer på byposthelsager (udgivet fra 1880) dem til postkort?
- har billedets placering på forsiden eller adressesiden af kortet betydning?

b) vedr. papiret

- tykkelse
- størrelse
- ville et frankeret kabinetsfoto på stift pap kunne opfattes som et postkort?

c) vedr. fremstillingen

- trykt / massefremstillet / unikum
- spiller fremstillingstekniske detaljer (litografi, lustryk, foto mm.) en rolle?
- håndmalet/-tegnet (se engelsk eksempel i Fra billedhilsen s. 12) (iflg. FIP-reglerne gengivet ovenfor kan den slags godt regnes som postkort)

d) vedr. anvendelsen

- erhvervskorrespondance / merkantil anvendelse
- privat korrespondance

e) vedr. frankeringen

- postbesørgelse (jf. det FIPs udstillingsreglement)
- er en helsag med billede et postkort?
- skal kortet være frimærkefrankeret / beregnet til frimærkefrankering?
- skal der være adresselinjer på et postkort?

f) vedr. salgskanalen

- boghandlere eller andre offentlige salgssteder
- begrænsning til et enkelt salgssted
- ikke i fri handel

Disse omstændigheder kan være svære eller umulige at dokumentere og burde efter min opfattelse i dag ikke længere indgå i definitionen. Jeg mener, at man med et postkort i hånden skal kunne afgøre, om det rent faktisk er et postkort

udelukkende på grundlag af det, man kan se på eller aflæse af selve kortet.
Dermed går jeg væk fra det krav, der i Fra billedhilsen har at gøre med salgskanalen at gøre.

Jeg lader det være op til den enkelte samler at sammensætte et udvalg af de karakteristiske træk ovenfor, som passer til vedkommendes samlerinteresser. Valget har selvfølgelig betydning for, hvad den enkelte mener er Danmarks første postkort.

Min egen konklusion er, at skal noget udnævnes til Danmarks første postkort, må det ske inden for hver af de fire **forskellige** kategorier (3.1 - 3.4, se nedenfor), således at man ikke sammenligner æbler og pærer.

3.1 Turistpostkort (fra 1887 - eller 1886)

Jeg vil uden tøven medtage det personligt skrevne Hôtel de l'Europe-kort (ill. nr. 8) i en samling topografiske Københavnerpostkort på samme måde som ill. nr. 9.

Helhedsindtrykket tæller for mig mere end den diskrete angivelse af hotellets navn på ill. 8. Gør brugsdatoen 18.6.1887 det så til Danmarks indtil nu tidligst kendte turistpostkort? Det gør det, hvis jeg samtidig vedtager med mig selv, at turistpostkort skal være frankerede med frimærker. Gør jeg ikke det, vil hotelkortet (ill. nr. 14), som er kendt brugt som tiltryk på en helsag fra august 1886, blive det første. Derfor skriver jeg i overskriften til dette afsnit **eller 1886**.

Det med angivelsen af hotellets navn bør i mine øjne ikke udelukke, at et kort kan opfattes som et turistkort. I så fald skulle Jens Møllers postkort fra 1888 med påtrykket

8. Turistkort skrevet 18. juni 1887

9. Turistkort med ca. samme motiv (se omtale af eksemplar brugt 1888 i Danmarks første s. 38).

“Marienlyst”, som er et hotel, (afbildet i Fra billedhilsen s. 117) flyttes væk fra postkortkategorien, og det ville ikke give mening.

Hôtel de l’Europe-kortet (ill. nr. 8) er interessant nok blevet lavet om til et rent merkantilt kort, idet det efter udgivelsen har fået tiltrykt en reklametekst, der dækker hele billedsiden (se ill. nr. 13). Det ville være mig imod ikke at betragte kortet med tiltryk som et postkort på lige fod med originalen uden tiltryk.

Bad Skodsborg har udgivet et billede af hotellet med gengivelse af topografien omkring det både på helsag (Fra billedhilsen s. 94) og som frimærkefrankeret postkort (Fra billedhilsen s. 99). Er sidstnævnte et postkort, men førstnævnte ikke? For mig taler det for, at helsager godt kan regnes for postkort, hvis bare billedet er mere end et lille logo som de eksempler, der er vist i ill. 12 nedenfor.

Postkortene fra 1888-udstillingen (Fra billedhilsen s. 123) opfattes af flertallet som turistpostkort, men helsagen med tiltryk af udstillingsbygningen (Fra billedhilsen s. 122) - i øvrigt opfrankeret med frimærke - er det ikke også et postkort? Jo, mener jeg.

3.2 Lejlighedskort (postkort fra 1883)

Det første lykønskingspostkort med dansk tekst kendes brugt i 1883 (se også Fra billedhilsen s. 102). Her er den danske tekst på det tysktrykte kort sammen med den danske adresseside afgørende for, at jeg betragter det som et dansk kort, selv om det er brugt med tysk frimærke i det dengang besatte Sønderjylland.

Trykkeriet har til postkortet lånt adressesiden fra de danske helsager uden at vide, at Rigsvåbnet ikke måtte kopieres. Der kendes flere eksempler på, at denne regel er blevet overtrådt. Værdistempet er dog selvfølgelig blevet fjernet ved disse “lån”. At der ikke er tale om en dansk helsag, der har fået et påtryk fremgår af papirkvaliteten, idet billedsiden har en krideret overfladecoating.

Et tilsvarende kort lokaliseret med “Jag gratulerar” kendes i Sverige postsendt den 9. december 1882 (se Fra billedhilsen s. 25). Det er således muligt, at det danske kort også kan være fremstillet i 1882.

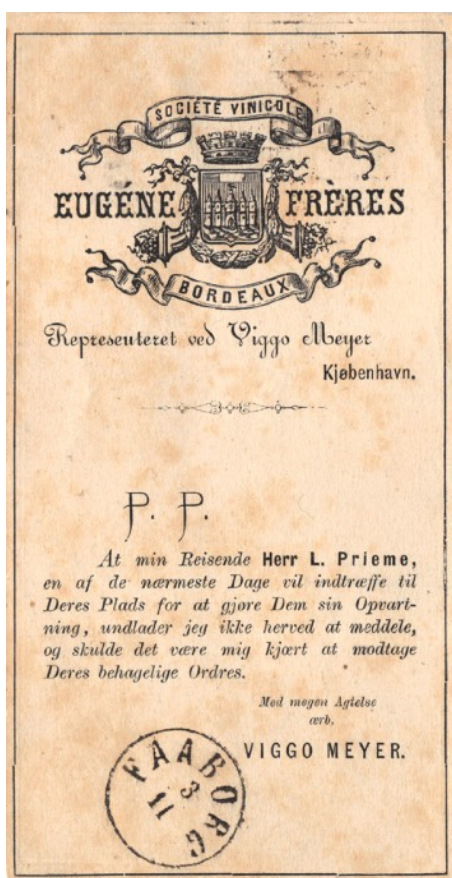

10. Lejlighedskort sendt fra Tønder til Broager i 1883

Dette kort har dog været en enlig svale i 1883, for indtil omkring år 1900 har de populære kartonkort været dominerende, når der skulle lykønskes eller ønskes glædelig jul. Det har muligvis været anset for pauvert at ønske god jul eller fødselsdag med et "tyndt" postkort, når boghandlernes vinduer bugnede af de udstyrmæssigt flottere og dyrere kartonkort.

3.3 Merkantile (post)kort (fra 1874)

Næsten lige fra de åbne brevkorts fremkomst i Danmark i 1871 kan der på merkantile tryksager findes mindre og større logoer. Om tilstedeværelsen af et logo med billede på en firmatryksag gør kortet til et postkort, må den enkelte gøre op med sig selv. Her spiller definitionen af "billede" ind. Kan et nok så stort logo med et billedelement (ill. nr. 11 og 12) gøre et merkantilt kort til et postkort?

11. Reklametiltryk på merkantil tryksag fra perioden 1871-1874, Danmarks helsager 2021 s. 598

Trods billedelementerne - et fransk vinslot, en medalje med kongen på, et skib, nogle imaginære tårne - vil de fleste samlere nok være enige om, at disse kort ikke er postkort. Hvis ikke, ville helsagen med det franske vinslot (forudsat at det ikke kombineres med krav om frimærkefrankering) kunne udråbes til Danmarks første

postkort. Her vil jeg nok sige, at der er tale om Danmarks første merkantile (post)kort.

Hôtel de l'Europe-kortet (ill. nr. 8) kendes i en anden udgave med påtryk af en decideret reklametekst med priser for overnatning mm. (ill. nr. 13, brugt i 1890, se Fra billedhilsen s. 99). Det gør principielt kortet til et reklamekort, selv om hovedindtrykket af

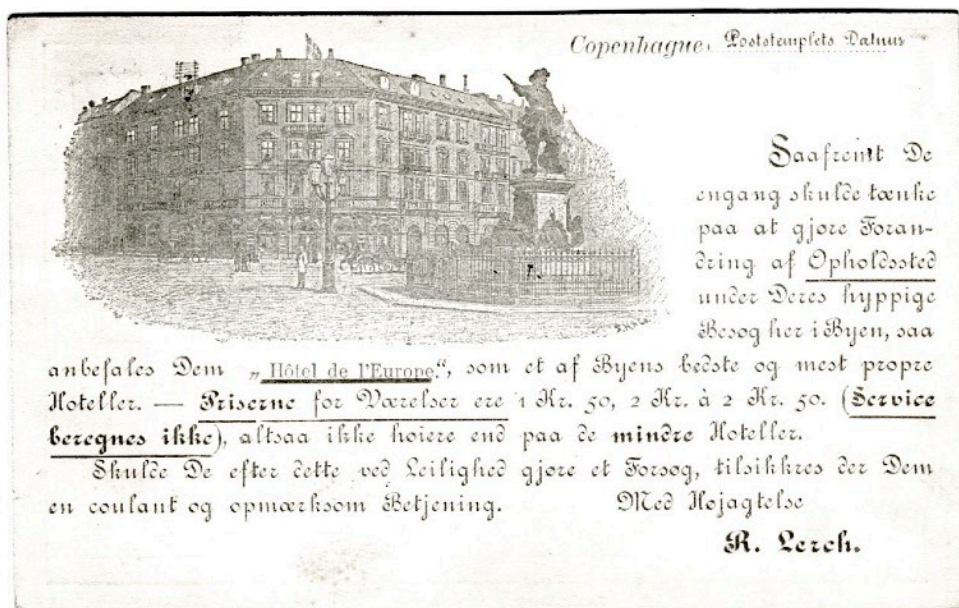

12. Eksempler på illustrationer på merkantile kort (Rosenborg Brøndanstalt, 1884), Nienstædt & Co. 1879) og på "billedet" på byposthelsager (fra 1880).

kortet stadig er, at det er overvejende topografisk. Der er tale om et grænsetilfælde, der også have været placeret i blandingskategorien hotelkort, se afsnit 3.4.

3.4 Hotelkort (fra 1886)

Hotel Kongen af Danmark begyndte i 1886 efter udenlandsk model at påtrykke små tegninger af hotellet og Holmens Kanal på helsager, som gæster på hotellet sendte rundt i verden (ill. nr. 14).

13. Reklameversion af det turistkort, der er vist som ill. nr. 8) sendt 1890

Kendetegnende for disse hotelkort er, at de typisk ikke er brugt som direkte reklame for hotellet men til private hilsner. Selv om brugen til private formål ikke kan anvendes til at definere postkort, så vil en privat hilsen for mange samlere pege i retning af postkort mere end reklame eller merkantil anvendelse.

Hotel Marienlyst i Helsingør har (formentlig i 1888) fået tiltrykt turistmotiver på en 8 øres helsag uden billede af hotellet men med angivelse af hotellets navn (ill. nr. 15). Dette er et godt eksempel på et hotelkort, der er mere topografi end reklame. Se et andet eksempel fra Hotel Marienlyst i Fra billedhilsen s. 93.

Samlere, som **ikke** lægger vægt på, at et postkort fra den periode skal være frimærkefrankeret, betragter disse hotelsager som almindelige turistpostkort, hvorved det eksemplar af ill. nr. 14, som kendes brugt i 1886, bliver Danmarks første turistpostkort.

Med andre ord, hvad der i pionerperioden er et postkort, og hvad der ikke er, bliver samlerne nok ikke enige om, men jeg har forhåbentlig

14. Hotelkort sendt 1888 - kendes brugt fra 31. aug. 1886 (Danmarks første s. 32)

bidraget til afklare grundlaget for eventuelle uenigheder.

4 Konklusion

Grunddefinition af postkort

Udgangspunktet for min foretrukne definition af et postkort er de åbne **brevkort**, der blev indført fra 1.4.1871 i form af kort med påtrykt værdimærke (helsager), og som også fra 1873 kendes som privatfremstillede brevkort beregnet til

frimærkefrankering (Engelbrecht s. 20-21). I begyndelsen var begge typer uden billeder.

15. Hotel Marienlyst har her valgt ikke at afbilde hotellet men kun at gengive to topografiske motiver fra Helsingør på en 8 øres helsag fra ca. 1888. (Ejer Lars Engelbrecht)

Et postkort er et brevkort med et billede beregnet til forsendelse med posten

Denne definition kan så af den enkelte samler suppleres med et personligt udvalg af de karakteristiske træk, der er nævnt i begyndelsen af afsnit 3.

Kilder

Materiale fra egen samling, hvis ikke andet er nævnt

Engelbrecht, Lars: **Danmarks helsager**, den tofarvede udgave 1871-1905 bd. I-II, 2021

FIP Special Regulations for the Evaluation of Picture Postcard Exhibits at FIP Exhibitions, 2018

Riis, Steffen: **Danmarks første** illustrerede brevkort 1887-90 (afsnit 1 og 2, Dansk Filatelistisk Tidsskrift 3+4, 2022)

Fællesnordisk udstillingsreglement for postkortklassen <https://motivsamler.dk/postkort/>

Sandström, Arne: **Begreppet Vykort**, Kort-nytt Tidningen för alla vykortssamlare i Norden 2022/4

Selsøe Sørensen, Henrik, Claus Boie og Gorm Christensen: **Fra billedhilsen** til postkort, 2007.